

e-ISSN: 2148-0494

derglabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi), Güz 2017, Cilt:5, Sayı:10, 5:194-197

Felsefe, Din ve Kültürde Zaman

Arslan TOPAKKAYA

Say Yayınları, İstanbul, 2017, 435 sayfa

Aziz SEKMAN*

İnsanoğlu var olduğunda beri bir takım konulara kafa yormuştur. ‘Zaman’ kavramı da bu konulardan bir tanesidir. Zaman kavramı insanlık tarihine tanıklık etmenin yanı sıra tarihin belirleyici bir unsuru olmuştur. Yazar eski uygarlıklardan başlayarak belli bir kronolojik düzen içinde zaman kavramını ele almış ve tartışmıştır. Türkiye’de ‘zaman’ kavramı ile ilgili önemli felsefi bir eser bulmak zordur. Bu da felsefe alanında bir eskilliktir ve bu eser de bu eksikliği gidermek için yazılmıştır. Topakkaya eserin giriş kısmında bu sıkıntıyı dile getirmiştir.

Eser beş bölümden (*Eski Uygarlıklarda Zaman, Dinlerde Zaman, Felsefede Zaman, Fizikte Zaman, Bireysel ve Sosyal Zaman*) oluşmaktadır. Her bölüm düzenli ve sistematik bir şekilde ele alınmış, birbirleriyle bağlantılı ve kendinden sonra gelen konuya kaynak veya dayanak olacak şekilde sunulmuştur. Konular arasında bir kopukluk olmaması, konuların daha iyi anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.

Eserin birinci bölümü *Eski Uygarlıkta Zaman*’dır. Topakkaya, ‘zaman’ kavramını ele alırken tarihsel bir dizilim şeklinde sırayla *Eski Mısır, Mezopotamya, Eski Meksika ve Amerikan Hakları, Eski Hint Uygarlığı, Eski Çin Uygarlığı, Eski Türkler ve Eski İran*’da olmak üzere zaman konularını ele almıştır. Yazar ‘zaman’ kavramıyla ilintili olan döngüsel-çizgisel zaman anlayışı ekseninde bu uygarlıklar ele alınmış ve eski uygarlıklarda döngüsel zaman anlayışının olduğunun altını çizmiştir. Yazar, medeniyetlerin sahip olduğu zaman anlayışını ele alırken, bu anlayışın din, kültür ve toplumda kendini nasıl gösterdiğini de bize aktarmaktadır. Eski Mısır da ‘zaman’ insanın ortaya koymuş olduğu bir ürün olarak düşünülmektedir yani ‘zamanı’ insan yaratmıştır. Bu tanımdan farklı olarak, Âdem ile Havva’nın yasak meyveyi yemesiyle Tanrı tarafından, Tanrı katından kovulup bu fani dünyaya atılmış ve bununla birlikte zaman ortaya çıkmıştır. Yani bu düşünceye göre zaman bizim için bir cezadır. Bu iki konu tartışılmaya ve eleştiriye açık iki görüştür. Birinci görüşü ele alıp; zamanı insanın kendisinin yaratmış olduğunu kabul ettiğimizde, insan ölmez yaşar ve yaşlanmaz. Yani kısacası İnsan, zamanı yaratmış olduğu bir şey olarak kabul etmek, insanın kaderi kendi elinde olduğu anlamına gelir ve bu tartışmaya açık olan bir konudur. Çünkü hepimiz doğuyoruz, büyüyoruz ve ölüyoruz yani bu döngüye müdahale etme söz konusu değildir. Bu düzen bir defa kurulmuş ve

* Yüksek Lisans öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, azizsekman0202@gmail.com **ORCID ID** 0000-0002-3929-6297

hep de öyle gidecektir. İkinci görüşe baktığımızda; zamanı insanlar için bir ceza olarak düşündüğümüzde; şu soruyu sormak gerekir, insanlar kendilerini cezalandırmak için niye zamanı yaratsın ki ya da insan kendilerini neden cezalandırıyor? İnsanoğlu özgürlüğüne düşkün olduğu için hiçbir zaman kendisini cezalandırmak gibi bir düşüncesi olmamıştır. Zaman insanın yaratmış olduğu bir şey değildir.

Eserimizin ikinci bölümünde *Dinlerde Zaman* konusu ele alınmıştır. Konular birbiriyle ilişkili olduğu için bir önceki bölümün etkilerini bu bölümde görmek mümkündür. Bu bölümde, birinci bölümde anlatılan dönemden farklı olarak, artık döngüsel değil de çizgisel bir zaman anlayışı vardır ve bunun sebebi *semavi dinlerdir*. Burada kendinden önceki bölüme atıfta bulunarak döngüsel ve çizgisel zaman anlayışını geniş bir şekilde tartışmaktadır. 'Zaman' kavramı Kutsal kitaplardan hareketle ele alınmış *ve sonlu-sonsuz, ebedi-ezeli, zamansallık, zaman vb.* kavramlara semavi dinlerin yüklemiş oldukları anlamları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yani 'zaman' kavramının pratik olarak dinlerde nasıl işlediğini ele almıştır. Özellikle üzerinde durulan konu; *"Tanrısal bir zaman ile insanların içinde yaşadığı sonlu bir zaman, arasındaki fark"* tır. Ayrıca, zamanın insan tarafından değil, bir yaratıcı tarafından yaratıldığı anlayışı bulunmaktadır. Bu bölümün, anlaşılması için örneklere, ayetlere yer verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümü *Felsefede Zaman* kitabın asıl kısmını oluşturmaktadır. Yazar bir felsefeci olarak bu bölümü, çok geniş bir şekilde ele almıştır. Bu bölüm, ilkçağdan günümüze kadar zaman hakkında görüş ortaya koyan filozofları detaylı bir şekilde ele almıştır. Yazar, bazı düşünürlere -Platon, Aristoteles, Kant, Nietzsche, Bergson, Dilthey, Heidegger gibi- daha fazla ağırlık vermiştir. Filozofların zaman hakkındaki görüşleri felsefi düşüncelerini de yansıtmaktadır. Burada *varlık, oluş, metafizik vb.* konular zaman kavramı çerçevesinde ele alınmıştır. Bu bölüm Sokrates öncesi filozofların zaman anlayışı ile başlamıştır. Yazar eserde Sokrates öncesi dönemde şimdiki zaman önemli olduğu buna karşın geçmiş zamanın bir öneminin olmadığını ifade etmektedir. Şimdiki zamanın önemli olmasının nedeni olan bitenin hep şimdiki şu an zaman diliminde olmasıdır. Bu dönemde zamanın bir mitolojik boyutu da vardır. Filozoflar 'zaman' kavramından hareket ederek, *varlık, oluş ve arke* gibi konulara açıklık getirmeye çalışmıştır. Mesela Aristoteles fizik konusunu ele alırken zamanı hareketin ölçüsü olarak görmektedir. Aristoteles kendinden önceki filozoflar gibi şimdiki zamanın önemli olduğunu söyler, şimdiki zaman, zamanın en yalın durumudur ve varlık kendini bu zaman diliminde açığa vurmaktadır. Aristoteles varlık-oluş arasındaki ayrılığı, şimdi ile zaman arasındaki ayrılığa dayanarak açıklamıştır. Augustinus için önemli olan şimdiki zamandır. Çünkü geçmiş ve gelecek var olmadıkları için ölçülemezler ve ölçülebilen tek zaman şimdiki zamandır. Augustinus'un zaman ile ilişkili görüşleri Kant, Bergson ve Heidegger ile paralellik gösterdiğini söylenilmektedir. Fakat Kant, Bergson ve Heidegger, varlığın bu zamanı bilip bilmeyeceği konusunda ele alırken Augustinus sonsuz olan ile sonlu olan arasındaki

zamanı açıklamaya çalışmaktadır. Bundan dolayı aynı çizgide olduklarını söylemek zordur. Bir diğer husus ise, Heidegger'in Bergson'a yapmış olduğu eleştiridir. Heidegger'e göre Bergson zaman konusundan Aristoteles çizgisinin dışına çıkamamıştır. Aristoteles için zaman hareketin ölçüsüdür. Hareket kavramından söz edilmeden bir zaman tanımlaması söz konusu değildir. Zamanı algılamak için değişimi idrak etmek şarttır. Ayrıca Bergson, Aristoteles gibi fiziki ve mekanik bir zamana önem vermez onun için önemli olan yaşanmış süredir ve zaman mekânsaldır. Yani Zamandan çok süreye önem vermektedir. Kant'tan önce zaman varlıkla ilişkili iken Kant'ta zaman zihinsel bir şey olarak kabul edilir. Kant'a göre Zaman artarda olma durumudur. Bütün fenomen alem zamana tabidir.

Eserin dördüncü bölümü *Fizikte Zaman*'dır. Burada zamanı nasıl algılandığından çok, fizik açısından zamanın incelenmesi yapılmıştır. Yazar, konunun başında klasik fizik ile modern fizik arasında bir ayırım yaparak konuya giriş yapmıştır. Klasik fizik dediğimizde aklımıza Aristoteles, Newton, Leibniz ve Kant gibi düşünürle gelmektedir. Fakat yazar, bu düşünürleri bir önceki bölümde ele aldığı için bu bölümde bunlardan söz etmemektedir. Yazar genellikle modern fizik üzerinde durmuştur. Modern fizik kuramları ve bu kuramlarda tartışılan problemlere yer verilmiştir. Modern fizik denildiğinde aklımıza gelen ilk kişi Einstein'dır. Einstein'ın ileri sürmüş olduğu İzafiyet Teorisi bu bölümün temel hareket noktasıdır. İzafiyet teorisiyle ortaya çıkmış olan zaman-mekân problemi geniş bir şekilde ele alınmıştır. Zaman-mekân problemini sadece Einstein değil aynı zaman da D. Finkelstein, R. Pensore, C. F. v. Weizsacker, S. Hawking, I. Prigogine gibi düşünürlerde bu problemi ele almışlardır. Bu düşünürlerin ortak noktası 'zaman-mekân' ilişkisine felsefi açıdan yaklaşımları ve bu ilişkiyi kendiliğinden ortaya çıkan tabii bir gerçeklik olarak ele almalarıdır. Bu noktada özellikle, 'Zamanın yönü', 'bilinç zamanı' ve 'zamanın gerçek dışılığı gibi problemlere değinilmiş ve problemlere izafiyet teorisiyle açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Bu teoriye göre 'zaman', evrenden var olan sistemden ayrı ve evrendeki olaylardan bağımsızdır. Einstein zamanın tanrısal bir özelliğe sahip olduğunu, parçalanmayan bölünemeyen bir şey olduğunu söylemektedir. Zaten modern dönemin fiziksel kozmolojisi izafiyet teorisi üzerinde şekillenmektedir. Buna göre zaman, oluşun kendisidir. Çünkü 'zaman' dünyanın kendi etrafından dönmesiyle değil, ışığın yayılma hızı ile açıklanmaktadır. Bu bölüm konuyu teknik bir şekilde ele alan ve kitabın en az hacimli bölümdür.

Kitabın son bölümü *Bireysel ve Sosyal Zaman*'dır. Bu bölüm konuların bir özeti mahiyetindedir. Yani Topakkaya, Zaman kavramının kendisinde oluşturmuş olduğu algı ve bireysel yorumu aktarmaya çalışmıştır. Topakkaya'a göre geçmiş zamanın önemine fazla vurgu yapılmamış ve bu durum 'geçmiş zamanın' önemi ve değerinin yok olmasına neden olmuştur. Diğer bölümlerde hep şimdiki zaman ön plandaydı ama burada 'geçmiş zaman' önemli ve 'ontolojik' açıdan var olan tek zamandır. Bireysel açıdan 'geçmiş zaman' çok önemlidir. Bireyin yaşamış olduğu şeyler geçmiş zaman ile birlikte değerlendirilmektedir ve bu özellik günümüzde ön plana çıkan bir şeydir. 'Geçmiş zaman' bireysel olarak gelenek, görenek ve

yaşadığımız hayat olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelecek zaman imkân dâhilinde olan bir şey, şimdiki ya da şu an dediğimiz zaman, ne olacağı belli olmayan bir zaman dilimidir.

Toplumsal olarak konuya baktığımızda Batı toplumlarında geçmiş zaman gelenek, görenek ve din üzerine kurulu değildir. Batı da her bireyin bağımsız olarak bir geçmiş zaman algısı vardır. Doğu toplumların geçmiş zaman anlayışı gelenek, görenek ve din üzerine kurulmuş bir yapıdadır. Sosyal zaman kavramında, zaman bireysel olarak değil, bireyin zamanı topluma uydurma söz konusudur. Burada zaman toplumsal olarak ön plana çıkmaktadır. Modern dönem ile birlikte zamanın hızlanması, çekilmez hale gelmesi olumsuz bir etki yaratmıştır. Çünkü zamanın hızlanması, felsefe, din, kültür ve sosyal alanda bir duraklama ve gerilemeye neden olmuştur. Yazar bu problemi ele almış ve geniş bir çerçevede sunmuştur. Bu sorun sadece felsefi değil aynı zamanda bireysel açıdan da bir sorundur.

Sonuç itibariyle Arslan Topakkaya tarafında yazılmış olan bu eser felsefe ile ilgilenenler için önemli bir kaynaktır. Eserde ortaya koyulan fikirler ve yapılan eleştiriler felsefe alanında bir boşluğu doldurmaktadır. Eserin bir bütünlük olarak tasarlanması hem anlamayı hem de bölümler arasında bağı kurmayı kolaylaştırmıştır. Yazar bir felsefeci olarak kitabın büyük bir hacmini *Felsefede Zaman* konusuna ayırmıştır. Detaylı bir biçimde tartışılmış olan 'zaman' kavramı, bu kavrama ilişkin metinlerle ve kavramın bağlantılı olduğu alanların temel başvuru kaynakları ile desteklenmesi esere büyük bir zenginlik katmıştır.